

ВИКОРИСТАННЯ БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОЇ ЛЕКСИКИ ТА НАЦІОНАЛЬНО-МАРКОВАНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ (на матеріалі німецької мови)

Анжеліка Соломаха. Использование безэквивалентной лексики и национально-окрашенных фразеологизмов как способа формирования лингвострановедческой компетенции студентов (на материале немецкого языка).

Angelica Solomaha. Usage of non-equivalent vocabulary and national-marking phraseologies as a tool of forming of lingvocountry-studying competence of students (using materials of German).

А Обґрунтована доцільність використання безеквівалентної лексики та національно-маркованих фразеологізмів як засобу формування лінгвокраїнознавчої компетенції студентів – майбутніх учителів іноземної мови. Доведено, що ці одиниці дозволяють ознайомитися з особливостями культури, історії, традицій і звичаїв певного народу засобами його мови.

А Обоснована целесообразность использования безэквивалентной лексики и национально-окрашенных фразеологизмов как средства формирования лингвострановедческой компетенции студентов – будущих учителей иностранного языка. Доказано, что эти единицы позволяют познакомиться с особенностями культуры, истории, традиций и обычаев определённого народа средствами его языка.

S The expedience of the usage of non-equivalent vocabulary and national-marking phraseologies as a tool of forming of lingvocountry – studying competence of students – future teachers of foreign language is substantiated. It is proved, that these units allow familiarizing with the features of culture, history, traditions and consuetude of certain people by the tools of its language.

Ключові слова: лінгвокраїнознавча компетенція, безеквівалентна лексика, національно-марковані фразеологізми.

Ключевые слова: лингвострановедческая компетенция, безэквивалентная лексика, национально-окрашенные фразеологизмы.

Key words: lingvocountry-studying competence, non-equivalent vocabulary, national-marked phraseologies.

Постановка проблеми та її актуальність. У ХХІ ст. поняття «володіти іноземною мовою» передбачає не лише можливість спілкуватися нею, тобто досягнення мінімально достатнього рівня комунікативної компетенції, а й набуття студентами – майбутніми вчителями іноземної мови – лінгвокраїнознавчої компетенції. У сучасних концепціях мовознавства та навчання мова розглядається як відбиток культури певного народу, як його голос, адже саме національна мова є одним із головних чинників утворення та існування будь-якого народу. Тому ознайомлення студентів із культурою, традиціями, історією та сучасністю іншої країни є необхідним компонентом її вивчення. Крім того, обов'язковим є знайомство з типовими мовними та немовними (міміка, жести тощо) стереотипами поведінки носіїв мови, повсякденними особливостями поведінки носіїв мови, адже це сприятиме не тільки якісній комунікації, а й вихованню толерантності та поваги до культур тих народів, мови яких вивчаються. Саме оволодіння цим колом питань означає, що студент оволодів лінгвокраїнознавчою компетенцією, тобто в нього сформована цілісна система знань про національно-культурні особливості країни, мова якої вивчається. Слід зазначити, що це досить новий напрямок у навчанні іноземній мові, адже йдеться не про звичайне інформування про країну, а про використання мовного матеріалу для формування уявлення про народ, його культуру, історію та звичаї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дослідження мови як відбитку культури певного народу займалися багато вчених-лінгвістів і педагогів, зокрема Ю.С. Степанова [10], В. І. Постовалова

[8], О.А. Корнілова [5], В. М. Телія [12], А.М. Приходько [9] та багато інших. Їхні концепції і склали наукове підґрунтя для нашої розвідки.

Метою статті – на прикладі німецької мови обґрунтувати доцільність використання безеквівалентної лексики як одного із засобів формування лінгвокраїнознавчої компетенції студентів – майбутніх учителів німецької мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Великий німецький лінгвіст Вільгельм фон Гумбольдт називав мову «духом народу» та підкреслював, що, вивчаючи іноземну мову, людина неначе виходить зі свого кола звичок, культури, традицій вступає в інше, незнайоме коло звичок, культур і традицій [3]. Мова постає як об'єктивна можливість залучення до нової дійсності. У ній відбиваються особливості світобачення народу. Мова як система світобачення чинить на людину регулюючу дію: людина поводить з предметами так, як їх подає їй мова. Найбільш яскраво національно-специфічні особливості світосприйняття народу відзеркалює національно-маркована лексика, значну частину якої складає так звана безеквівалентна лексика. У сучасній лінгвістиці ще відсутній однозначний підхід до критерію безеквівалентності, що ускладнює систематизацію лексичного матеріалу, який потенційно є національно забарвленим. Об'єктивно поняття безеквівалентності певною мірою умовне. Проте в системі кожної мови діють особливі, «внутрішні закони» розвитку, які визначають його національний склад. Національно забарвлена лексика, з одного боку, використовується для визначення таких явищ і предметів, яких не існує в інших етнокультурах, з

іншого – позначає реалії, які були або є типовими, характерними, традиційними, такими, що визначають обов'язковий атрибут духовної або матеріальної культури того чи іншого народу. Наприклад, етнореалія німецької мови: *das Wams* – чоловічий вид одягу епохи Середньовіччя та Реформації у вигляді куртки на ватній підкладці, яка одягалася під лицарські лати, під верхній одяг; *die Ochsenchwanzsuppe* – суп із дрібно нарізаними вареними хвостами бика, заправлений підсмаженим борошном та спеціями; *das Abitur* – іспит на атестат зрілості тощо. Для представників інших етносів подібні слова є екзотизмами. Такі мовні одиниці відповідають не однослівним розгорнутим відповідностям в українській (як і в будь-якій іншій) мові, що виступають засобом заповнення існуючої лакуни на рівні понять. У такому випадку маємо абсолютну лакуну, яка змістовно відтворюється в іншій мові лише описово. Чим більша культурологічна відстань між носіями мов, тим розгорнутішою має бути дефініція.

Знайомство з лексикою подібного типу не викликає жодних труднощів і складається з таких одночасних етапів, як пізнання середовища (природного та рукотворного), буття етносу та запам'ятовування вербального відтворення цього специфічного середовища. При вивченні цього типу лексики не виключаються псевдознання, які можуть з'явитися при аналізі лексики іншого плану, а саме *частково безеквівалентної лексики*. У цьому випадку реалія, хоча і є в інших народів, проте має різне концептуальне значення, що відрізняється понятійними семами. Тобто у мові (а значить у колективній свідомості народу) відповідно до універсального поняття наводиться свій власний національно-специфічний образ, про що носії інших мов можуть навіть і не здогадуватися. Виникає певна диспропорція: приблизна еквівалентність на рівні понять і можлива абсолютна нееквівалентність на рівні образів-прототипів. Виходить, що люди розмовляють про те ж саме, але уявляють собі зовсім різні об'єкти. Людина, яка живе у певному матеріальному середовищі, часто не враховує, що «...пейзаж завжди має різний вигляд. Не всім людям відомі море чи сніг, земля не всюди є коричневою (у багатьох місцях вона може бути червоною, жовтою чи чорною), і навіть зелень залежить від кількості в ній вологи і від перебування на відкритому сонці (наприклад, в Австралії місцевість, вкрита травою, швидше жовтувата або коричневатіша, ніж зелена) [4, с. 233–234].

Так, для німців образ моря, пов'язаний, насамперед, з Північним морем, з його сильними штормами взимку, туманами, вода, яка перед негодою та штормами набуває металевого відтінку, що відбилося на назві *der blanke Hans* («*blanke*» – блискучий, сяючий). Для жителів Середньоземноморсько-го узбережжя образ моря буде іншим.

Слід урахувати також, що в начебто універсальних поняттях можуть бути не тільки відмінні прототипові образи, а й докорінно різні конотації. Наприклад, українське слово «заєць» та німецьке «*der Hase*» при однаковому денотаті мають у сигніфікативному значенні великі розбіжності. І в українській, і в німецькій мові слова позначають тварину з певними, природою наділеними, характеристиками, проте переносне значення у двох мовах нетотожне: в українській – негативне «боягуз», в німецькій – позитивне «досвідчений».

Слово *der Wald* є в багатьох національних мовах,

проте у нього в українській, російській і німецькій мовах відмінні, по-перше, лексичне наповнення всієї тематичної групи, пов'язаних з цим поняттям, по-друге, – національні прототипи, а по-третє, – його конотація. Для німців *Wald* – це джерело життя, бо він давав корм для домашніх тварин, зокрема свиней, і дрова для опалення домівок. У старовинному німецькому прислів'ї говориться: *Wo der Wald stirbt, stirbt das Volk* (де помирає ліс, там помирає народ). Про те, що виростити ліс справа не одного року, свідчить народна мудрість: *Die den Wald sden, ernten ihn nicht* (хто посадить ліс, не побачить, як він виросте). Для німців прототиповим є образ букового або дубового лісу, які в давніх часів були природними пасовиськами для стад свиней, яких розводили в усі часи у великій кількості і для яких головним кормом були жолуді та букові горішки.

Для росіянина, у свою чергу, ліс асоціюється, з березами, ялинками, соснами та з безмежними просторами тайги.

Таким чином, можна стверджувати, що знання національно-специфічних образів, спільних для більшості мов понять – це невід'ємна частина когнітивної основи для будь-якого соціуму, об'єднаного загальною мовною свідомістю, вивчення якої є частиною лінгвокраїнознавчої компетенції студента, майбутнього викладача німецької мови.

Отже, безквівалентну лексику, яку необхідно використовувати як засіб формування лінгвокраїнознавчої компетенції майбутніх учителів, можемо поділити на 2 групи: абсолютно безеквівалентна; відносно безеквівалентна.

Ще раз зазначимо, що мовні одиниці першої групи видаються такими, які досить легко можуть бути засвоєні представниками іншої культури, оскільки їхня специфіка пов'язана безпосередньо з екстралінгвістичними чинниками, які здаються очевидними і які досить легко виявити. Проте ця простота відносна, тому що для розуміння такої лексики необхідно детально ознайомитися з планом змісту цієї лексики та фразеології, тобто з референтами, які складають у своїй сукупності всю матеріальну культуру, а саме природні та рукотворні компоненти. Зважаючи на велику кількість інформації, це досить непросте завдання: необхідно знати природнокліматичні умови, в яких жив і живе народ, мати чітке уявлення про його побут, традиції, звичаї, історію, суспільний устрій, соціально-економічний розвиток тощо. Мовні одиниці першого типу – це позначення національно-специфічних реалій буття етносу (як понять, що відсутні в інших мовах, так і універсальних концептів з національно-специфічними прототипами), які розглянемо у пропонованому дослідженні.

Лексика та фразеологія другого типу не буде цілком зрозумілою після ознайомлення з реаліями буття народу, розуміння ускладнене не відсутністю корелятивів у рідній мові, а навпаки – наявністю псевдокорелятивів. Більшість назв тварин, як і рослин, є, безумовно, універсальними. Проте у кожного народу певна їхня кількість має додаткове конотативне значення, завдяки чому їх можна віднести до розряду реалій цього народу. Особливості поведінки тварини породжують образні ідеї та символи, які у різних народів можуть бути навіть певною мірою подібними, хоча «символіка... збігається у різних мовах лише у загальній своїй частині, але може відрізнятися у деталях і в функціонуванні символу»

[13, с. 33]. Тут має місце знакова переінтерпретація, яка уможливорює процеси перекодування мережі культури, що відбивається в етносвідомості, та сприяє поглибленню лінгвокраїнознавчої компетенції студентів. «Ці процеси визначають рух знаків одного культурного коду до іншого, опосередкованого здатністю мислення, відчуттів та образів до аналогізації, що фіксується в мовній метафоризації» [10, с. 222]. Так, на території Німеччини, як ми вже згадували, свинарство з давніх часів було найпоширенішим видом тваринництва. «З давніх часів у лісах із заходу від Ельби паслися стада свиней, які мали величезні розміри [7, с. 33]. Розведення свиней було, крім того, ще й найбільш дешевим видом тваринництва в умовах Німеччини, що давало можливість утримувати головні позиції до XVIII ст. Це пов'язане, напевне, з тим, що території Німеччини з давніх-давен населяла велика кількість диких кабанів (Wildschweine), а європейський дикий кабан був родоначальником порід європейських свиней.

Розповсюдженість цієї тварини та її роль у життєдіяльності німецького народу відбивається у звичаях країни та в мові. Наприклад, після повернення з церкви у католиків відбувався святковий обід, обов'язковою стравою якого неодмінно була свинина (або свинні ковбаски) з квашеною капустою. Свиня вважалася в німецькому ареалі символом добробуту, багатства. Новорічне привітання «Viel Glück zum Jahreswechsel» супроводжувалося часто зображенням поросятка. А традиційна грошова скарбничка називається *Sparschwein* (свинка для заощаджень) і досі має форму поросятка, а вираз *sein Sparschwein schlachten* має значення «почати витратити свої заощадження (розбити свою скарбничку).

У німецькій мові є досить велика кількість мовних одиниць з реалією *das Schwein*: *jmd. hat Schwein* (мати свиню) – кому-небудь пощастило. Фразеологізм має витоки з часів лицарських турнірів, змагань стрільків і різних видів змагань. Останнім вигравшем (основним призом) на цих змаганнях було поросятко [2, с. 447]. *Das nenne ich Schwein!* (букв. «Оце я називаю свинею») – О, поталанило! Оце пощастило! *Armes Schwein* (букв. «бідна свинка») – нещасний, бідолаха; *bluten wie ein Schwein* – стікати кров'ю (потом); *besoffen wie ein Schwein* – дуже п'яний (як свиня); *kein Schwein* (букв. «жодна свиня» – жодний собака (ніхто); *im Schweinsgalopp* (букв. «свинячим галопом») – швидко (тому неретельно), поспіхом; *das frißt kein Schwein* (букв. «це не буде їсти жодна свиня»); *da wird kein Schwein draus klug* (букв. «тут жодна свиня не стане розумною»); *das kann kein Schwein verstehen* (букв. «це не зрозуміє жодна свиня») – це щось незрозуміле; *wir haben nicht zusammen Schwein gehütet* – що ми разом свиней пасли? (відповідь на фамільярне звернення).

На прикладі вербалізованої реалії *das Schwein* надзвичайно виразно проявляється відмінність образного мислення різних народів, відмінність прототипічного уявлення універсальної реалії, адже «свиня» в українській мові є символом бруду, неохайності і викликає у представників українського етносу негативні, неприємні емоції, тому вербалізація цього концепту має негативну конотацію: *підкласти свиню*; *розбиратися у чому-небудь, як свиня в апельсинах* тощо.

Поряд з безеквівалентною лексикою, в якій знаходять своє відображення особливості культури

та буття народу, аналогічну функцію виконують і усталені словесні комплекси (УСК), тобто загально-вживані структури з двох або більше лексем, які характеризуються різною синтаксичною структурою (словосполучення або речення), відсутністю регулярної змінності (усталеності) та регулярної співвіднесеності плану вираження та плану змісту (ідіоматичності), а також тією чи іншою специфічною, ускладненою мовною функцією. Ми дотримуємося широкого розуміння фразеології і відносимо до неї традиційну ідіоматику (власне фразеологізми), стійкі фрази та різні розряди загально-вживаних словесних словосполучень (наприклад, евфемізми). Фразеологічний скарб мови, який проявляє себе як основний носій констант культури, транслює від покоління до покоління культурно-знаннєві настанови того чи іншого народу. Особливо влучно про онтологічну та гносеологічну сутність УСК висловила О. Селиванова, яка вважає, що фразеологія є своєрідною етнокультурною рефлексією мовця в комунікативній ситуації, адже він свідомо чи підсвідомо співвідносить власне емоційно-оцінне ставлення та ціннісну орієнтацію зі змістом знака, а «образний зміст зворотно – з еталонами та стереотипами культурно-національного світобачення й розуміння світу» [10, с. 12]. Національний колорит фразеології, який виявляється як у плані змісту, так і в плані вираження, «...створюється їх історичним та етноситуативним мотивуванням, лінгвокраїнознавчим фоном, лексичними компонентами та структурою» [1, с. 61]. У галузі фразеології національна специфіка проявляється чітко, в ній віддзеркалюється особливості життя та побуту того чи іншого народу. Факти географії, історії країни, економіки, способу життя представлені у семантиці багатьох фразеологізмів, наприклад, вираз *nach Adam Riese* – «абсолютно правильно, абсолютно точно» (своєю появою завдячує імені автора перших популярних підручників з арифметики німецькою мовою (Адам Різе, 1492–1559); *rangehen wie Blöcher* – «діяти рішуче» (Блюхер – прусський фельдмаршал часів воєн проти Наполеона).

Що стосується німецької мови, вона багата на фразеологізми. Цікаве спостереження зробив дослідник англійської фразеології Логан П. Сміт: «Німецька мова, мабуть, більше інших європейських мов багата на поетичні та образні вирази фольклорного походження» [6, с. 146]. У німецькій мові багато неофіційних назв міст народного походження, які і зараз широко використовуються в розмовній мові та засобах масової інформації: *das Tor zur Welt* – м. Гамбург, яке було та є одним із самих великих портів Німеччини. Воно розташоване у нижній течії річки Ельби, приблизно 110 км від Північного моря, *die Freie und Hansestadt Hamburg* – пов'язане з історією міста: Гамбург домігся своєї незалежності від графів Гольштинських ще наприкінці XIII ст., а в 1510 р. отримав від імператора права вільного імперського міста. Місто входить до Союзу ганзейських міст (XIII–XVII ст.). Місто Лейпциг – *Stadt des Buches* (всесвітньовідоме в галузі видавничої справи та поліграфічної промисловості, *Treffpunkt der Welt* (відоме з другої половини XIII ст. своїми ярмарками, у наш час – Лейпцизький ярмарок), *die Welt in einer Nuss* (названий Й. В. Гете теж у зв'язку з численними ярмарками, назва стала широким вживанням), *die Stadt der Springbrunnen* (відомий багатьма фонтанами).

У німецькій мові налічується досить велика кількість фразеологізмів, складовою яких є антропоніми. Асоціації пов'язані у німецького народу з тим чи іншим власним іменем, визначають семантику та конотацію мовної одиниці, до якої воно входить, і саме ці асоціації надають цим виразам етнокультурної забарвленості. Наприклад, досить розповсюдженим у Німеччині є ім'я *Heinrich*, яке часто зустрічається в евфемістичних виразах з різних сфер життєдіяльності німецького народу: *Freund Hein (Heinrich)* (букв. «друг Генріх») – смерть. Уперше зустрічається для позначення смерті у 1774 р. у письменника М. Клаудіуса, який запозичив цей вираз з мови народу. З 70-х рр. XVIII ст. його починають часто вживати в літературі. У розмовній мові трапляється також форма *Gevatter Hein*. Наприклад, *der grüne Heinrich* (букв. «зелений Генріх») – «поліцейський автомобіль для заарештованих» (у Відні), *grosser Heinrich* (букв. «великий Генріх») – «Північне море», *langer Heinrich* (букв. «довгий Генріх») – «відмичка», *roter Heinrich* (букв. «червоний Генріх») – «дикий щавель», *stolzer Heinrich* (букв. «гордий Генріх») – «рисова каша», *blauer Heinrich* («блакитний Генріх») – «перлова каша».

Ще один приклад: німецьке прізвище Майер можна написати німецькою по-різному: *Meier, Meyer, Maier, Mayer* при загальному корені *meier*. З лінгвістичного погляду це те саме прізвище, з юридичного – чотири. Ця обставина дає можливість припустити, що прізвища *Meier* (від *Meier* – управляючий садибою) та *Meyer* мають незначні відмінності у написанні, проте особи-носії цих прізвищ мали різне соціальне походження. Особа з прізвищем *Meyer* мала, мабуть, нижче соціальне становище, чим може бути пояснене вживання саме цієї форми написання у таких евфемізмах: *Tante Meyer* – «туалет», *bei Tante Meyer sein* – «бути у туалеті», *zu Tante Meyer gehen* – «піти в туалет».

Евфемізми з антропонімами у своєму складі, що перейшли до категорії загальних імен, використовуються для номінації предметів домашнього вжитку (*die Flotte Lotte* – «м'ясорубка», *der alte Gottfried* – «домашній халат», *eine grosse Pauline* – «великий кавник», *langer Heinrich* – «відмичка»), установ (*Tante-Emma-Laden* – «маленький магазинчик, у якому продавець і власник представлені в одній особі», *Flinke Jette* – «майстерня для швидкого ремонту взуття»), продуктів харчування (*trockener Oskar* – «черствий хліб», *grosser Hans* – «пудинг», у народних назвах рослин (*roter Heinrich* – «дикий щавель», *fleijiges Lischen* – «бегонія», *grosser Heinrich* – «оман високий», *guter Heinrich* – «лобода», *faule Lies* – «очний цвіт»).

Власне ім'я є досить складною та значущою складовою мовної одиниці, і ця значеннєвість має, як правило, екстралінгвістичний характер. Відповідність, еквівалентність німецьких варіантів, що містять національні власні імена та найменування національних реалій, іншомовним виразам наближається до нуля, тобто переклад цих мовних одиниць на іншу мову неможливий, тому їхнє значення може бути передане тільки з відповідним етнокультурним коментарем зі вказівкою на спосіб виник-

нення і на рекомендації вживання. Перифрази та евфемістичні вирази за аналогією до безеквівалентної лексики можна назвати безеквівалентними сталими словосполученнями.

Отже, в лексико-фразеологічній системі німецької мови можна виокремити пласт національно-специфічної лексики та фразеології, який є невід'ємною частиною мовної картини світу німецького народу, у якому виділяються лексика та фразеологія першого типу на позначення національно-специфічних реалій буття німецького етносу і лексики та фразеологія на позначення концептуальних артефактів національної мовної свідомості. Оволодіння будь-якої національної мови представниками іншої культури на рівні мови-системи, не доповнене його когнітивною основою та засобами її вираження в мові, обов'язково призведе або до комунікативного збою, непорозуміння, коли іноземець взагалі не може розуміти змісту фраз, навіть тих, які складаються з відомих йому слів, або до псевдорозуміння, тобто розуміння поверхневого, такого, що лише видається зрозумілим. Адже без усвідомлення справжнього змісту, який несе в собі конотація, яка є природною для носіїв мови, але прихованою для іноземця, справжнє спілкування неможливе. Тому формування лінгвокраїнознавчої компетенції у студентів – майбутніх учителів іноземної мови, є обов'язковою складовою їхньої професійної підготовки, адже під час спілкування у представника іншої культури можуть виникнути проблеми у розумінні мови цього народу, тому що, на відміну від навчальної ситуації, носії мови не мінімізують свій лексикон і спираються у своєму мовленні на національну когнітивну базу.

Висновки та перспектива подальших наукових розвідок. Отже, використання безеквівалентної лексики та національно забарвленої фразеології як засобу формування лінгвокраїнознавчої компетенції студентів відповідає сучасним вимогам щодо залучення саме мовного матеріалу для формування уявлення про культуру, історію та звичаїв народу, мова якого вивчається. Необхідно використовувати ці мовні одиниці з цією метою не лише у курсі «Країнознавство Німеччини», а й у практичному курсі німецької мови, шляхом підбору текстів для читання та аудіювання, домашнього читання, під час опрацювання граматичного матеріалу тощо.

Література

1. Ажнюк Б. М. Англійські фразеологізми з власноіменним компонентом / Б. М. Ажнюк // Мовознавство. – 1984. – № 6 – С. 61–65.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. 2-е изд. / О. С. Ахманова. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – 607 с.
3. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию / [пер. с нем.]. – М.: ОАО ИГ «Прогресс», 2000. – 400 с.
4. Вежицкая А. Язык. Культура. Познание / [пер. с англ.] (отв. ред. М. А. Кронгауз, вступ. ст. Е. В. Падучевой). – М.: Русские словари, 1996. – 416 с.
5. Корнілов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / О. А. Корнілов. – М.: ЧеРо, 2003. – 349 с.
6. Логан П. Смит. Фразеология английского языка. – М., 1959. – 205 с.
7. Майер В. Е. Деревня и город Германии в XIV–XVI вв. (Развитие производственных сил в Германии). – Л.: Изд-во ЛГУ, 1979. – 168 с.
8. Поставалова В. И. Картина мира в жизнедеятельности человека / В. И. Поставалова // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М.: Наука, 1988. – С. 8–69.
9. Приходько А. М. Концепти та концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
10. Селіванова О. Нариси з української фразеології. – К.-Черкаси: Брама, 2004. – 276 с.
11. Степанов Ю. С. Изменяющийся «образ языка» в науке XX века / Ю. С. Степанов // Язык и наука конца XX века. – М.: РАН. Ин-т языкознания, 1995. – С. 7–34.
12. Телия В. Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 288 с.